

УНИВЕРЗИТЕТ У БЕОГРАДУ
ФАКУЛТЕТ БЕЗБЕДНОСТИ

ГЕНОЦИД И ЗЛОЧИН ПРОТИВ ЧОВЕЧНОСТИ

ДИПЛОМСКИ РАД

МЕНТОР:

др Младен Милошевић,
ванредни професор

КАНДИДАТ:

Јована Марјановић

Београд, 2019. година

Садржај

1. Увод.....	2
2. Међународна кривична дела.....	3
3. Порекло злочина против човечности и геноцида	4
4. Дефинисање појма геноцида и његово ближе одређење	6
4.1. Фазе геноцида и њихово спречавање	8
4.2. Подела геноцида	11
4.3. Геноцид и етничко чишћење	14
4.4. Геноцид - међународни злочин	16
5. Стварање правног оквира.....	17
5.1. Конвенција о спречавању и кажњавању злочина геноцида	17
5.2. Одређење кривичног дела геноцида у кривичном законодавству Србије	19
6. Утврђивање постојања геноцидне намере	21
6.1. Директно и индиректно утврђивање геноцидне намере	22
7. Одређење појма злочин против човечности у међународним актима	23
7.1. Општи услови за постојање злочина против човечности.....	24
8. Одређење кривичног дела злочина против човечности у кривичном законодавству Србије	26
8.1. Злочини против човечности: дистинктивне правне особине	27
9. Сличности и разлике између кривичног дела геноцида и кривичног дела злочина против човечности	31
10. Превенција извршења геноцида и злочина против човечности	33
11. Закључак	36
12. Литература	37

1. Увод

Чињење дела која су аморална, односно друштвено неприхватљива, као и оних која представљају злочине не представља новину у људској историји, већ напротив може се рећи да је њихово чињење почело самим настанком људског друштва. Иако је логичан след да напретком друштва, а самим тим развојем човека и његове свести дође и до промене ставова о извршењу наведених дела, односно да се смањи број извршења, могло би се рећи да је дошло само до промене начина извршења истих, и доћи до закључка да ће она представљати саставни део сваког друштва без обзира на ниво развоја.

Наведена дела су различито дефинисана, и крећу се од оних која су мањег значаја која се означавају ако аморална, девијантна, па до оних која су дефинисана у кривичном законодавству – кривична дела. Такође, у самом опсегу дела која се одређују као кривична дела постоје она која се класификују као лакша, односно тежа.

Поједина кривична дела су дефинисана само на нивоу државе у националном кривичном законодавству. Таква дела важе само на територији државе у којој су одређена као таква, односно као карактеристика се јавља да извршење једног истог дела у држави којој је дефинисано у националном кривичном законодавству представља кривично дело и учинилац бива санкционисан, док се у другој држави може сматрати само прекршајем, или се извршење таквог дела сматра дозвољеним.

Међутим, постоје и кривична дела која се, поред националног нивоа, дефинишу и на међнародном нивоу, првенствено јер, због своје сложености, тежине, последица које проузрокују и вредности које представљају мету напада, завређују посебну пажњу, не само држава, већ читаве међународне заједнице. У међународна кривична дела као подгрупа јављају се кривична дела против човечности и других добара заштићених међународним правом у које спадају дела која су предмет овог рада: *геноцид* и *злочин против човечности*. С обзиром да је људски живот најважнија вредност, која када се једном изгуби не може да буде надокнађена, произилази и важност ова два наведена злочина који директно погађају животе великог броја људи, понекад доводећи до границе опстанка поједине културе и друштва, или у најгорем случају до њиховог нестанка. Због наведеног, може се рећи да се са правом називају најтежим злочинима.

1. Међународна кривична дела

Општи део међународног кривичног права представља систем правних прописа којима се одређују појам и елементи међународног кривичног дела, основи кривичне одговорности и систем кривичних санкција за њихове учиниоце, као и услови за утврђивање кривичне одговорности и кажњивости (Ђурић & Јовашевић, 2003). Извор наведеним прописима представљају међународна правна акта (пример, акти међународне заједнице који су донети у оквиру међународних универзалних или регионалних организација) и национално кривично законодавство држава појединачно.

На основу дате дефиниције међународног кривичног права, може се закључити да се оно састоји из два основна појма и то су међународно кривично дело и кривична санкција.

Према општеусвојеној дефиницији кривичног дела у националним кривичним законодавствима која је комплексна објективно-субјективна и материјално-формална *међународно кривично дело* се може одредити као:

противправно понашање кривично одговорног учиниоца којим се повређују или угрожавају добра заштићена међународним правом, мир међу народима и безбедност човечанства, које је прописима одређено као кривично дело и за чијег учиниоца је прописана кривична санкција.

Приликом анализе међународног кривичног дела, важно је поменути да постоји подела на ова кривична дела у ширем (неправа или мешовита) и ужем (права или чиста) смислу. Што се тиче међународног кривичног дела у ширем смислу само ће бити кратко изложено значење и која дела представља. Ради се о делима која имају основу у међународним забранама, али је кажњавање и кривични прогон њихових учинилаца препуштен националним кривичним законодавствима. Као пример могу се навести дела у вези са опојним дрогама, безбедношћу ваздушног или поморског саобраћаја, у вези са трговином људима, трговином оружјем, заштитом животне средине, као и друга дела.

Од посебног значаја за овај рад су она дела која представљају међународна кривична дела у ужем смислу. Она представљају међународна кривична дела којима се крше норме међународног ратног и хуманитарног права. Дакле, то су међународна кривична дела која су директно инкриминисана правилима међународног кривичног права

за које то право предвиђа јурисдикцију међународних судова. Инкриминацијом ових кривичних дела штите се вредности које цела међународна заједница сматра нарочито важним, и уколико дође до њиховог угрожавања може се довести у питање и опстанак саме те заједнице.

У ову групу спадају следећа кривична дела: а) злочин против мира; б) ратни злочин; в) злочин геноцида; и г) злочин против човечности. Усвајањем Римског Статута Међународног кривичног суда и његовим ступањем на снагу 1. јула 2002. године инаугурисана су ова међународна кривична дела у виду: а) злочина геноцида; б) злочина против човечности; в) ратних злочина; г) злочина агресије (Jovašević, 2013).

С обзиром на сложеност наведених кривичних дела, међународна кривична дела поседују одређене особине које их карактеришу, а огледају се у томе да:

1. поседују двоструку природу, односно њихово извршење повлачи и кривичну одговорност појединаца као њихових извршилаца или саучесника, као и међународноправну одговорност државе;
2. њима се крше темељна људска права, те су стога забрањени и као репресија у случају вршења истих злочина друге, супротстављене стране;
3. они у погледу кривичног гоњења и кажњавања не застаревају;
4. опште међународно право намеће обавезу државама да не крше основне норме које забрањују њихово вршење као обавезу *erga omnes* (свих).

2. Порекло злочина против човечности и геноцида

Како би било речи о томе када су и како настале две категорије међународних злочина, односно злочин против човечности и геноцид, обратиће се пажња на Конференцију на Нинбершком суду.

Нинбершки суд је првенствено суд који је први пут на међународној судској сцени представио злочин против човечности – категорија која је била осмишљена да покрива нацистичке злочине почињене од стране немачке владе над својим грађанима. Неки историчари тврде да је његово признање у Нинбершкој пресуди за кривично дело, према обичајном праву било изарзито „проблематично“. Делом реагујући на забринутост људи који су учествовали у састављању Нинбершке повеље да није било основа у обичајном праву за успостављање нове категорије, Шеф Нинбершког тужилаштва првде Роберт Х. Џексон, инсистирао је на томе да се такви унутрашњи злочини морају припојити другим

традиционалнијим ратним злочинима или новонасталим агресивним злочинима самог рата. Тако је дозвољено да само злочини који су у вези са холокаустом, почињени након 1. септембра 1939. године (када је званично почео Други светски рат), буду процесуирани (Wald, 2007). Међутим, било је много доказа о ранијим злочинима против човечности за које је било дозвољено да се представљају као доказ за касније кривично гоњење. Потреба за везом између злочина против човечности и рата наставља се до омогућавања Повеље Међународног кривичног трибунала формираног за Југославију, иако је та веза била интерпретирана да захтева само доказ о постојању оружаног сукоба када је извршен злочин против човечности, а не веза између њих као у случају ратних злочина. У Нинбергу за оно што би сада представљало кривично дело геноцид, тада је било процесуирано као злочин против човечности.

Након Другог светског рата, огромним напорима Ралфа Лемкина, појвио се концепт геноцида као засебног међународног злочина. Конвенција о геноциду из 1948. године дефинисала је тај тада нови злочин као акт који захтева „намеру да се у целини или делимично уништи верска, расна, национална или етничка група као таква“. Такође, као један од неопходних услова јесте постојање једног од пет одређених злочина, који се извршава како би се постигла намера, али изостаје услов да је потребно да се злочин изврши за време оружаног сукоба. Прецизност коју је дала Конвенција при дефинисању захтева покренула је много расправа током израде нацрта саме Конвенције, а и током накнадне ратификације од стране држава (САД ју је тек ратификовала 1986. године, и то са резервом).

3. Дефинисање појма геноцида и његово ближе одређење

Дефиниција геноцида се мења испитивањем научних података у погледу етничког насиља. Конвенција о спречавању и кажњавању злочина геноцида (1948) одређује геноцид као „дела почињена са намером да се у целости или делимично уништи национална, етничка, расна или верска група“. Ова дефиниција је изазвала различита мишљења унутар научне заједнице.

Наведену дефиницију критикује социолог Хелен Феин, при чему истиче да је сувише уска и да нема описа насиља који би учинио геноцид лако препознатљивим за оне који се налазе у улози посматрача. Она је дала нову дефиницију овог злочина који описује као „одрживу сврсисходну акцију починиоца да физички уништи колективитет директно или индиректно, кроз забрану биолошке и друштвене репродукције чланова групе, одржану без обзира на предају или недостатак претње жртве“ (Fein, *Genocide: A Sociological Perspective*, 1993). Сматра се да је ова дефиниција специфична и да јасно раздваја геноцид од других облика насиља. Прво, геноцид се разликује од етнички мотивисаних масакара, зато што су масакри ограничени. Насупрот њима, геноцид се понавља и представља трајне акције усмерене на унишћење групе. Намера или сврха починилаца, приказана њиховим поступцима, је физичко уништавање групе жртава, у овој дефиницији ментална повреда није довољна. Геноцид чине организоване групе, било да су то владе, државе, организовани цивили, војне или политичке организације. Такође, у овој дефиницији групе су замењене појмом „колективитет“ који указује на заједничке карактеристике као што су лојалност групе, кохезивност и репродукција.

Хелен Феин је додатно проширила дефиницију геноцида, тако што је узела у обзир савремену тактику насиља и индиректне методе убиства, као што је наметнута глад, отрована вода, уништавање средстава за живот. Укључене су и активности као што су спречавање рађања, присилно уклањање деце, присиљавање деце да постану војници и ометање животног циклуса заједнице. Геноцид је веома једностран; жртве не могу да се бране.

Лемкин садржај појма геноцид одређује широко и наводи: „Тим појмом се жели означити координисан план различитих радњи усмерених на уништење суштинских темеља живота националних група, с циљем да се униште саме те групе. Циљеви таквог

плана били би рушење политичких и друштвених институција, културе, језика, националних осећања, религије и економског постојања тих група, као и уништење личне безбедности, слободе, здравља, достојанства, па чак и живота појединачних припадника таквих група. Геноцид је уперен против националне групе као ентитета, а поступци који из њега проистичу су уперени против појединаца, али не због њиховог личног својства, већ против њих као чланова националне групе“.

Он такође указује на две фазе извршења геноцида, кога назива „злочином над злочинима“. Прва представља уништавање националних обележја групе која је мета напада, а друга фаза означава наметање националних обележја агресора.

У својој књизи Лемкин је указао на то да се геноцид спроводи синхронизованим нападом на различите аспекте живота поробљених људи, а превасходно се односи на акте геноцида које су Немци извршавали, и сходно томе их објашњава појединачно:

- *политички* (уништавање институција самоуправе);
- *друштвени* (разара се социјална кохезија народа и извршава се, како он наводи, убијањем или уклањањем елемената који обезбеђују духовно вођство);
- *културни* (извршава се забраном или уништењем културних институција и активности);
- *економски* (извршава се пребацивањем богатства у немачке руке и спровођењем забране бављења трговином и запошљавања оних људи који не промовишу германизам);
- *биолошки* (извршава се депопулацијом потлаченог народа и охрабривањем рађања Немаца у окупираним земљама);
- *физички* (извршава се изгладњивањем народа који нису Немци и масовним убиствима Јевреја, Пољака, Словена и Руса);
- *религијски* (извршава се мешањем у активност цркве која у многим земљама пружа како духовно, тако и национално вођство);
- *морални* (односи се на покушаје да се створи атмосфера моралне деградације тако што се, на пример, подстиче употреба алкохола) (Lemkin, 1944).

Такође, постоји и једна дефиниција која је базирана на проучавању више од тридесет случајева геноцида и гласи: „Геноцид је облик једностраног масовног убијања у коме држава или други ауторитет намерава да уништи групу, а где је група, као и чланство у њој дефинисано од стране извршиоца“ (Chalk & Jonassohn, 1990).

Без обзира што постоји више дефиниција овог појма, од различитих аутора, може се навести више елемента који су заједнички, односно карактеришу геноцид:

- I. геноцид је злочин који се спроводи од стране *владајуће структуре*; што може бити учињено како *директним путем*, односно када владајуће структуре званично воде кампању која се односи на истребљење циљаних група, тако и *индиректно*, односно давањем дозволе некој субнационалној групи да убија чланове друге субнационалне групе. Дугим речима геноцид представља националну безбедносну политику;
- II. мета напада се пре свега одређује на основу припадности, односно чланства у одређеној групи, а не на основу неке неправде коју је нанела извршиоцу дела;
- III. иако се директно убијање мете напада представља као најкарактеристичнији облик уништења (на пример, масовно пуцање или паљењем живих жртава), многе смрти настају и као резултат гладовања и болести;
- IV. жртве су далеко слабије од нападача.

4.1. Фазе геноцида и њихово спречавање

Геноцид је процес који се састоји од осам фаза које су предвидиве, али не и неизбежне. Такође, важно је напоменути да у свакој фази превентивне мере могу да га зауставе. Процес није линеаран и логично, каснијим фазама морају претходити раније фазе, али све фазе настављају да делују током читавог процеса. Стантон дефинише следеће фазе:

- 1) класификација;
- 2) симболизација;
- 3) дехуманизација;
- 4) организација;
- 5) поларизација;
- 6) прогон;
- 7) истребљење;
- 8) порицање (Stanton, 1998).

Прва фаза јесте *класификација*. Она се пре свега односи на појаву која се јавља у свим културама, а то је раздвајање људи на „нас и њих“ по етничкој припадности, раси, религији или националности (пример, Немац и Јеврејин). Биполарна друштва, која немају мешовите категорије, ко што је Руанда, спадају у друштва где постоји велика вероватноћа да се геноцид деси. Основна превентивна мера у овој фази је развијање институција које превазилазе етничке или расне поделе, а које промовишу толеранцију и разумевање.

Развијање заједничког језика у земљама као што је Танзанија, такође је промовисало национални идентитет, и баш то трагање за заједничким је од виталног значаја за рано спречавање овог злочина.

Наредна фаза је *симболизација*. Приликом класификације људи обично датим групама дају имена или друге симболе. Класификација и симболизација су универзалне појаве, и не завршавају нужно у геноциду, осим ако не воде у следећу фазу, односно *дехуманизацију*. У комбинацији са мржњом, симболи могу бити наметнути мимо воље чланова обесправљене групе (жута звезда за Јевреје под нацистичким режимом). Како не би долазило до симболизације, симболи мржње могу бити законски забрањени, као што је случај и са говором мржње, међутим проблем настаје уколико законска ограничења нису праћена спровођењем кроз популарну културу.

Следећа, већ поменута фаза је *дехуманизација*. Она представља појаву, односно понашање једне групе људи којим поричу људскост другој групи, изједначавајући их са животињама, инсектима или болестима... У овој фази преко медија се користи пропаганда мржње за омаловажавње жртвене групе. Геноцидна друштва немају уставну заштиту за компензациони говор, и треба их третирати другачије него демократска. Локални и међународни лидери треба да осуде употребу говора мржње и да га учине културолошки неприхватљивим. Лидерима који подстичу геноцид треба забранити међународна путовања и замрзнути им финансијска средства у иностранству. Радио станице које шире говор мржње треба да буду затворене, а пропаганда мржње забрањена. Злочини из мржње треба да буду одмах кажњени.

Пошто је геноцид увек организован, обично од стране државе, често користећи паравојне формације како би се обезбедило порицање државне одговорности, четврта фаза јесте *организација*. Понекад је организовање неформално (Хинду гомила предвођена локалним екстемистима) или децентрализовано (терористичке групе). У овој фази долази до обучавања и наоружавања специјалних јединица војске или паравојних формација; праве се планови за геноцидно убијање. За борбу против ове фазе геноцида, чланство у паравојним формацијама треба да буде стављено ван закона. Њиховим лидерима треба ускратити визе за путовања у иностранство. УН треба да уведу ембарго на увоз оружја владама и грађанима земаља укљученим у геноцидне масакре.

Пета фаза је *поларизација*. Групе мржње шире пропаганду која поларизује. Закони могу забранити мешовите бракове или друштвену интеракцију. Тероризам екстремиста усмерен је на умерене, застрашујући и ућуткујући центар. Умерени из сопствене групе починилаца геноцида су највише у прилици да зауставе геноцид, тако да су они и први на списку да буду ухапшени и убијени. Превенција може значити заштиту безбедности умерених вођа или помоћ групама које раде у области људских права. Имовина екстремиста може се одузети, а визе за међународна путовања ускратити. Екстремистичком државном удару треба се успротивити међународним санкцијама.

Након поларизације следи *прогон*. То је фаза у којој су жртве идентификоване и издвојене због њихове етничке или верске припадности, затим у којој се састављају листе смрти, жртве приморане да носе идентификационе симболе, одузета им је имовина, те се често издвајају у гета, депортују у концентрационе логоре или изгладњују тако што су принуђени да остану у региону у којем влада глад. У овој фази мора се прогласити хитна опасност од геноцида. Уколико се политичка воља великих сила, регионалних савеза или Савета безбедности УН може мобилисати, наоружана војна интервенција треба да буде припремљена или треба обезбедити значајну помоћ жртвеној групи да би се припремила за своју самоодбрану.

Као седма фаза почиње *истребљење*, које убрзо постаје масовно убијање, правно названо „геноцид“. За злочинце то представља „истребљење“ јер они не верују да су њихове жртве у потпуности људска бића. Кад је убијање организовано од стране државе, оружане снаге често дејствују са парамилитарним формацијама. У овој фази само брза и масовна оружана интервенција може да спречи геноцид. Под добро наоружаном међународном заштитом треба да се успоставе потпуно сигурне зоне и коридори за спас избеглица. Стајаће трупе УН за брзе интервенције (UNSHRB), ЕУ снаге за брзе интервенције (RRF), или регионалне снаге, треба да буду овлашћене од стране Савета безбедности УН да делују у случају геноцида слабијег интензитета. За веће интервенције, од стране УН треба да буду овлашћене мултилатералне снаге. Уколико су УН парализоване, онда регионални савези морају да делују.

Последња фаза која увек прати геноцид јесте *порицање*, и представља један од најсигурнијих показатеља будућих геноцидних покоља. Починиоци геноцида иза себе стављају масовне гробнице, спаљују тела, покушавају да прикрију доказе и застрашују

сведоке. Они поричу да су учинили било какве злочине и често криве жртве за оно што се десило. Одговор на порицање је казна од стране међународног трибунала или националних судова; тек тада докази могу бити изнешени, а злочинци кажњени.

4.2. Подела геноцида

Геноцид увек подразумева директни умишљај, дело које је прорачунато како би се остварила намера, што се остварује кроз масовна убиства. Понекад, међутим, последице геноцида претходе свакој свесној одлуци о уништавању невиних група, како би се задовољили нечији циљеви. Наведено је био најчешћи случај у раним фазама колонијалне доминације, где је насиљем, болешћу и неумољивим притиском домородачки народ гуран ка изумирању.

Разлика између намерног и непредвиђеног геноцида није пресудна, јер се пре или касније какав год он био трансформише у геноцид. Уместо да буде само израз страсти, геноцид представља рационални инструмент за постизање циљева. Сама намера, као и мотиви који су доводили до овог злочина варирали су од починиоца до починиоца, али су у великој мери, током историје укључивали следеће: освету, освајање, добитак, моћ и прочишћење/спасање. На основу наведеног може се извести граматика мотива која уствари поставља питање починиоцу шта покушава да уради, као и зашто је толико то важно да је спреман да жртвује хиљаде, па чак и милионе живота (укључујући и животе деце) да би постигао циљ. Формални, али ипак корисни, одговори на ова питања налазе се у различитим врстама геноцида, поделе геноцида која је настала на основу мотива. Класификовани на овај начин, чисти типови геноцида су:

1. одмазни;
2. институционални;
3. утилитарни;
4. монополистички и
5. идеолошки (Smith, 1987).

Одмазни/ретрибутивни геноцид

Одмазда може играти важну улогу у геноциду, мада се то углавном односи на рационализацију, односно начин окривљавања жртве. Геноцид уништава људе чешће због

онога што јесу, него због нечега што су исти учинили или урадили. У том смислу, одмазда потиче од дехуманизације која је била прикована за жртве пре него што су нападнути. Као главни мотив геноцида, одмазда је ретка. Ипак, тешко је уочити разлику између поступака, на пример „Освајача света“, како је сам себе називао а који је у својим поступцима био мотивисан осветом, и онога што су чинили други људи који су чинили институционални геноцид који је везан за ратовање до око 15. века.

Институционални геноцид

У древним и средњовековним државама универзални аспекти освајања били су масакр мушкараца, поробљавање жена и деце, као и често разарање градова и уништавање околне средине, односно геноцид је био уграђен у сам појам ратних дејстава. Из тога следи да није било неопходно донети експлицитну одлуку о његовом извршењу – представљао је рутину. Институционални геноцид је делом мотивисан жељом да се створи терор, покаже моћ, и да се уклони могућност будуће одмазде. Међутим, он је био и последица недостатка политичке маште – представљао је замену за политику. До касног средњег века дошло је до престанка овог начина деловања на Западу, али је представљала истакнути део Крсташких ратова, где је постало још смртоносније, као последица верске страсти. Годинама овај облик „освајања“ је нестао.

Утилитарни геноцид

За период шеснаестог и деветнаестог века био је карактеристичан геноцид у ком је корист играла важну улогу, што је посебно изражено у државама које су Америка, Аустралија, Тасманија и делови Африке, а где је била присутна колонијална доминација и искоришћавање домородачких народа. Овакво деловање наставило се и у двадесетом веку, посебно у Латинској Америци, где су Индијанци подвргнути нападима геноцида у име напретка и развоја. Ричард Рубенштајн је тврдио да развој доводи до „вишка становништва“, што заузврат доводи до развоја програм за уклањање сувишне популације. Основни став који је садржан у утилитарном геноциду јесте да неке особе морају умрети да би друге могле лепо живети. Основна карактеристика овог геноцида је што је тоталан.

Монополистички геноцид

Већина аката геноцида који су се извршавали пре двадесетог века били су спољашњи – усмерени на групе које су живеле изван граница одређене државе. Постојали су изузеци који су се односили на религиозне прогоне, али је геноцид углавном био усмерен ка

спољашности: његови циљеви били су освајање и колонијална експлоатација. У скорије време, су готово сва дела која се односе на геноцид учињена против домаћих група, односно унутар гарница. Наравно, и у овом случају постоје изузеци – Хитлер је извршавао ова дела како на домаћем тако и на страном терену.

Питања која нису била присутна у ранијим облицима геноцида, а која су у новије време кључна су: питање припадности, питање права гласа у друштву, питања која се односе на основни облик заједнице, као и сврху постојања те заједнице. У овом случају геноцид је постао средство којим се обликује структура друшва и државе. За разлику од друштва која су подвргнута колонијалној експлоатацији и геноциду, ова друштва се сама уништавају.

Идеолошки геноцид

Већина аката геноцида двадесетог века није било идеолошке природе, међутим тамо где је то био случај исходиште је било катастрофално: идеологија у модерним условима тежи ка холокаусту. Идеологија у облику религије допринела је људској деструктивности – пружила је рационализацију Шпанцима за освајање и поробљавање Индијанаца; створила је позадину за поновне нападе на Јевреје.

Карактеристична идеологија, у којој се тежи некој врсти спасења, често је мотивисана жељом да се елиминише оно што се сматра „нечистим“ – било да је у питању раса, класа, или чак у неким случајевима и сами градови. Основа свега у овом случају је одбацивање нечистог, страх од контаминација. У покушају да се створи „савршено“ друштво из њега се уклањају све оне категорије за које се сматра да га кваре, односно чине „нечистим“ на неки начин.

Идеологија ретко постоји у чистом облику, њен однос са културом је од посебног значаја. Да ли култура јача идеологију, као у нацистичкој Немачкој и Совјетском Савезу, или долази у сукоб са њом, од великог је значаја. Култура у једној држави може хуманизовати и обуздати идеологију, што свакако даје наду; међутим, то не успева увек, а такође поједине културе могу подупирати идеологију и довести до неизвесности о будућности геноцида, као и његовог најекстремнијег облика, што је холокауст.

4.3. Геноцид и етничко чишћење

У свакодневној језичкој употреби, веома често долази до поистовећивања присилног протеривања припадника заштићене групе са геноцидом, иако се ради о два различита кривичноправна појма. Такође, на почетку треба нагласити да термин „етничко чишћење“ није кривичноправни термин, већ се ради о термину који се највише сусреће у средствима јавног информисања, а он означава присилно премештање чланова групе или дела групе. Оно што је неоспорно, и што повезује ова два дела, јесу последице извршења геноцида и етничког чишћења које су стравичне и катастрофалне по људски род уопште. Међутим, и поред ове сличности у кривичноправном смислу потребно је нагласити разлике између ова два појма, уважавајући Конвенцију о спречавању и кажњавању злочина геноцида из 1948. године, која прописује рестриктивне услове који морају бити испуњени или здвољени, да би се злочин назвао правим именом – геноцид.

У члану 2. наведене Конвенције, као што је у овом раду наведено, прописани су објективни елементи, односно пет таксативно прописаних радњи извршења злочина геноцида. Анализом досадашњег рада и предмета који третирају злочин геноцида, евидентно је да се Трибунал за бившу Југославију бавио:

1. убијањем чланова групе;
2. наношењем тешких телесних повреда или душевних поверда члановима групе;
3. смишљеним наметањем члановима групе животних услова који доводе до њеног потпуног или делимичног физичког уништења.

На почетку ратних дејстава у БиХ, Генерална скупштина УН је 1992. године Резолуцијом (Rezolucija 47/121, UN Doc.AG/Res/47/121 od 18.12.1992. godine) изједначила етничко чишћење и геноцид, али је у каснијем периоду Трибунал за бившу Југославију оценио да етничко чишћење, односно присилно премештање групе или једног њеног дела, само по себи није геноцид.

Етничко чишћење је модел освајања територије, при чему су евидентна и тешка кршења међународних стандарда људског понашања. Међутим, уколико се у конкретном случају ради о етничком чишћењу, насилном расељавању чланова групе, у комбинацији са неком од радњи извршења прописаних у члану 2. Конвенције о спречавању и кажњавању злочина геноцида (нпр. убијање чланова групе), онда се у том случају ради о злочину

геноциду јер може довести до нестанка заштићене (националне, етничке, верске или расне) групе.

Такође, треба напоменути да је приликом израде наведене Конвенције био актуелан предлог Сирије да се као радња извршења пропише, поред пет постојећих геноцидних радњи и етничко чишћење. Међутим, тај предлог приликом гласања није усвојен већином гласова. Преовладава мишљење да је присилно расељавање чланова групе уобичајена појава у ратовима без обзира на њихову природу или карактер, којим се супоставља хомогенизаја становништва по основу њихове националне, етничке или верске припадности.

Као пример горе наведеног, могу се навести дела која су учињена у Сребреници јула 1995. године, када је управо дошло до комбинације присилног премештања чланова заштићене групе и убијања чланова исте, што је за крајњи исход имало физички нестанак заштићене групе на подручју „заштићене УН зоне“ у Сребреници.

У складу са свим наведеним, треба имати у виду временску дистанцу и чињеницу да је Конвенција усвојена пре више од пола века, тако да постоје оправдане и сврсисходне критике да није обухватила све могуће модалитете радњи извршења злочина геноцида. Наведена Конвенција не прописује заштиту неких других група као што су економске, политичке, културне, полне и друге, што свакако треба узети у обзир. Одбацивање пружања заштите за друге људске групе оправдава се чињеницом да су исте мобилне и несталне, интересно или идеолошки повезане, те се као такве не могу сматрати објектом напада у смислу одредби о геноциду. Стога, Конвенција о геноциду требало би да се иновира како би обухватила све могуће модалитете извршења злочина геноцида.

Слика 1. Етничко чишћење - насилно расељавање чланова групе

Извор: https://sh.wikipedia.org/wiki/Etni%C4%8Dko_%C4%8Di%C5%A1%C4%87enje

4.4. Геноцид - међународни злочин

Након дефинсања појма геноцида, јавља се још једно питање које доприноси ближем одређењу овог појма. Оно се, пре свега, односи на то да ли геноцид представља злочин који има само национални значај, или злочин за које и међународно друштво треба да буде витално заинтересовано.

Многи разлози пре подржавају другу алтернативу. Пре свега, било би непрактично за сузбијање геноцида сматрати га националним злочином, јер по својој природи он настаје од стране саме државе или моћних група које имају подршку државе. Држава никада неће кривично гонити за злочин који је подстакнут или подржан од ње саме. Из овога произилази да геноцид, како због своје правне, моралне, а тако и хуманитарне природе, треба сматрати обликом међународног злочина. Човечанство је шокирано овом врстом масовног варварства.

Постоји много случајева када су државе изразиле своју забринутост због опхођења неке државе према својим грађанима. На пример, Сједињене Америчке Државе су укориле владу царске Русије, као и Румунију због нехуманих погрома које су државе покренуле или толерисале. Даље, државе склапају међународне уговоре, при чему преузимају посебне обавезе које се односе на сам третман својих грађана. Од великог значаја је Повеља Организације УН која такође обезбеђује међународну заштиту људских права, указујући на то да је ускраћивање таквих права од стране било које државе ствар која се тиче целог човечанства.

Човеково читаво наслеђе је производ доприноса свих нација. То човек може најбоље да увиди када схвати колико би човеков култура била осиромашена уколико би били уништени народи као што су Јевреји – не би имали прилику да створе Библију, нити би постојали значајни људи као што су Ајнштајн, Спиноза; Пољаци не би имали прилику да допринесу свету кроз рад Коперника, Шопена...

5. Стварање правног оквира

Једном када се препознају међународне импликације геноцидне праксе, следећи корак је стварање правног оквира за ЕУ, као и за саме државе, кроз признање геноцида као међународног злочина. Значајна карактеристика дела која су инкриминисана на међународном нивоу јесте да баш због тог признања и посебног значаја која због тога имају морају бити прописно санкционисана, а при томе је битна ставка и међународна сарадња у њиховом сузбијању.

Оснивање међународних механизма за санкционисање таквих злочина је од суштинског значаја. Стога су они признати националним и кривичним законима многих држава, а тичу се злочина који угрожавају опште добро човечанства – као, на пример, незаконита производња и трговина наркотицима, трговина женама, децом, робљем. За такве злочине, који су међународног карактера, усвојен је принцип универзалне репресије, што подразумева да учинилац злочина може да буде кажњен како пред судовима своје земље, тако и пред судовима земаља где кривац може бити ухваћен приликом покушаја да избегне правду у својој земљи.

5.1. Конвенција о спречавању и кажњавању злочина геноцида

На принципима Нинбершке пресуде, 9. децембра 1948. године Генерална скупштина Организације уједињених нација је донела Конвенцију о спречавању и кажњавању геноцида, која је ступила на снагу 12. јануара 1951. године.

Геноцид је правни појам. Он је ушао у правно-политичку употребу најпре усвајањем Резолуције 96 (I) Генералне скупштине ОУН 11. децембра 1946. године. У њој се констатује како је „геноцид оспоравање права на постојње читавим људским групама, исто као што је хомоцид оспоравање права на живот индивидуалним људским бићима“, те да је такво оспоравање „шокира савест човечанства, резултира великим губицима по човечанство у културним и другим доприносима репрезентовних од тих људских група“ и да је у супротности са моралним законима, духом и циљевима Уједињених нација.

Многи примери таквог злочина учињени су када су расне, религијске, политичке и друге групе уништене, у целини или делимично. Што се тиче кажњавања злочина

геноцид, наводи се да је то предмет међународног старања, и кажњив је у односу на приватна лица, јавне службенике и државнике, без обзира да ли је извршен на верској, политичкој или другој основи.

Потребно је нагласити да је Генерална скупштина ОУН нашла за сходно да укаже како губици нису само у биолошком смислу као „оспоревање права на постојање људским групама“, већ и да геноцид резултира великим губицима по човечанство у културним и другим доприносима које предствљају те друштвене групе. Заправо, тиме је јасно указано да се геноцидом уништава и културна разноликост човечанства, при чему је јасно да се култура сматра у најширем смислу: и као материјална и као духовна културна баштина.

Након две године рада на изради Конвенције о геноциду, она је коначно усвојена на Генералној скупштини 9. децембра 1948. године, а ступила је на снагу 12. Јануара 1951. године. Међу првих двадесет држава потписница Конвенције била је и Југославија. Такође, треба нагласити да одређење геноцида у Конвенцији у неким елементима одудара од оног које је дато у Резолуцији 96 (I)/1946.

Стране уговорнице потврђују да је геноцид, без обзира да ли је извршен за време мира или рата, злочин по међународном праву и да је у њиховој обавези да га спрече и казне. У смислу ове Конвенције, у члану 2, као геноцид се сматра било које од наведених дела учињених у намери потпуног или делимичног уништења једне националне, етничке, расне или верске групе као такве:

1. убиство чланова групе;
2. тешка повреда физичког или менталног интегритета чланова групе;
3. намерно подвргавање групе животним условима који треба да доведу до њеног потпуног или делимичног уништења;
4. мере уперене на спречавање рађања у оквиру групе;
5. принудно премештање деце из једне у другу групу.

Такође, наводи се у члану 3, да су кажњива следећа дела:

1. геноцид;
2. планирање извршења геноцида;
3. непосредно и јавно подстицање на вршење геноцида;
4. покушај геноцида;
5. саучесништво у геноциду.

У члану 4, наводи се да ће лица која учине дело геноцида или неко друго дело наведено у члану 3. бити кажњена без обзира да ли управљају државом, обављају функције или су обични појединци.

Да би геноцид био извршен, у правном смислу, потребна је геноцидна намера, односно намера да се изврши биолошко истребљење одређене заштићене групе, а у ту сврху се предузимају радње из члана 2. Конвенције. Анализом документа може се установити да су као заштићени објекти изостале политичке групе, али да су и унете нове: националне и етичке групе. Такође, уочљиво је да заштита од уништавања културне материјалне и нематеријалне баштине – као доказа живота једног народа, етничке или верске групе на одређеном простору – није постало предмет заштите усвојене Конвенције, због чега су и неки аутори навели да овако дефинисан геноцид своди на „биолошко уништење групе“.

5.2. Одређење кривичног дела геноцида у кривичном законодавству Србије

Кривично дело геноцид, као и кривично дело злочин против човечности спадају у групу кривичних дела против човечности и других добара заштићених међународним правом. У наше кривично законодавство кривично дело геноцида је унето већ у Кривични законик из 1951. године. Радња геноцида која је предвиђена у члану 2. претходно поменуте Конвенције преузета је у тај Кривични законик, на основу чега је формулисана и сада важећа инкриминација из члана 370.

Радња извршења кривичног дела геноцида, према решењу у кривичном праву РС, може се састојати у:

- 1) вршењу убистава чланова групе;
- 2) вршењу тешких телесних повреда или тешком нарушавању физичког или душевног здравља чланова групе;
- 3) стављању групе у животне услове који доводе до њеног потпуног или делимичног истребљења (тзв. деструктивни услови живота као што је, на пример, систематско ускраћивање хране и пића или здравствене помоћи, присиљавање на тежак физички рад);
- 4) примени мера којима се спречава рађање између припадника групе;
- 5) принудном пресељавању деце у другу групу.

Иако се дело извршава непосредним предузимањем наведених радњи, радњу извршења предузима и оно лице које нареди да се изврши нека од тих радњи, што значи да је наредбодавац изједначен са непосредним извршиоцем.

Кривично дело геноцида постоји и кад је учинилац предузео само једну од радњи у односу на једно лице, уколико је о учинио у намери потпуног или делимичног уништења неке од поменутих група.

Извршење геноцида се може састојати како у наређивању извршења, тако и у непосредном извршењу наведених радњи. Одговорност наредбодавца који је наредио извршење овог кривичног дела није спорна, међутим као спорна ствар се јавља оправданост изједначавања у међународном кривичном праву наредбодавца и претпостављеног који је знао или је имао разлога да зна да ће његов потчињени извршити кривично дело геноцида.

Неопходан елемент за постојање кривичног дела геноцида је геноцидна намера, и то је неоспорно, међутим исто тако је неопходно и да је ово дело извршено директним умишљајем. Намера подразумева постојање вољног елемента високог интензитета, тако да је она неспојива са пристајањем, односно евентуалним умишљајем. Да би постојало ово кривично дело неопходно је да учинилац хоће да проузрокује делимично или потпуно уништење неке од заштићених група, да то представља циљ предузимања његових радњи. Мора постојати спој директног умишљаја и намере, што се у кривичном праву неких земаља назива директни умишљај првог степена. Овакво прецизно одређење је у потпуности оправдано, јер уколико се на субјективном плану не би стриктно захтевало геноцидне намере, геноцид би изгубио изузетни карактер најтежег кривичног дела упереног против целог човечанства.

Такође, битна карактеристика кривичног дела геноцида, која се односи на претходно наведену геноцидну намеру, јесте да она мора бити управљена на то да се потпуно или делимично уништи нека национална, етничка, расна или верска група као таква. За садржај ове намере је карактеристична неселективност у погледу тога према којим припадницима групе с обзиром на њихова својства (пол, старост, друштвени статус) је усмерена. Није од велике важности да ли та намера постоји ради остваривања и неких других циљева (на пример, освајање територије), или се заснива на неким побудама, као што је освета, мржња. Међутим, уколико дође до њеног преплитања са неким другим

субјективним елементом, отежано је њено утврђивање, али и у том случају геноцидна намера мора бити доминантна.

Геноцид се може извршити и за време оружаних сукоба и за време мира, по чему се разликује од ратних злочина.

Прописана казна за геноцид јесте затвор од најмање пет година, или затвор од тридесет до четрдесет година.

Организовање и подстицање на извршење геноцида је посебно инкриминисано (члан 375).

6. Утврђивање постојања геноцидне намере

Захтев за постојањем геноцидне намере као кумулативно прописаног субјективног елемента код извршиоца злочина, који се често означава као „злочин над злочинима“, упућује на виоко постављене стандарде приликом доказивања, односно утврђивања постојања геноцида.

Као што је већ наведено у претходном наслову, приликом нормативног одређења овог појма у члану 2. конвенције о спречавању и кажњавању геноцида из 1948. године обавезан услов представља геноцидна намера да се у потпуности или делимично уништи одређена национална, етничка, верска или расна група. Такође, поред саме намере, евидентно је да су мета напада само одређене, заштићене, људске групе.

Као специфичност која утиче на комплексност утврђивања постојања геноцидне намере јесте квалитативна и квантитативна компонента злочина. У Конвенцији о геноциду нису прописани прецизни показатељи, критеријуми и мерила за утврђивање ових компоненти злочина, што често изазива тотално супротне ставове о овом питању. Теоријски посматрано, предузимње радње извршења геноцида према само једном члану заштићене групе може се квалификовати као геноцид, али је у пракси овакво схватање неодрживо, јер не омогућава закључак да је код извршиоца постојала геноцидна намера на потпуно или делимично уништење заштићене групе, или је то у том случају изузетно комплексно доказати у кривичнопроцесном смислу.

Такође, једна од потешкоћа која се наводе за одређивање постојања геноцидне намере јесте непрецизно, уопштено дефинисање геноцидне намере у Конвенцији. Идентификација и диференцијација потребног нивоа кривице за поједина међународна

кривична дела против човечности и вредности заштићених међународним правом је веома комплексно кривичнопрвно и кривичнопроцесно питање. „Комплексност утврђивања и доказивања специјалног или посебног умишљаја код злочина геноцид управо се састоји у терету доказивања намере код извршиоца да се нека од заштићених група потпуно или делимично уништи“ (Karović, Odnos između genocida i zločina protiv čovečnosti, 2012).

6.1. Директно и индиректно утврђивање геноцидне намере

Кривична дела против човечности и вредности заштићених међународним правом могу се извршити само с умишљајем као тежим обликом виности. „Кривично дело је учињено са умишљајем кад је учинилац био свестан свог дела и хтео његово извршење, или кад је учинилац био свестан да може учинити кривично дело па је на то пристао“ (члан 25. КЗ). Због саме неопходности постојања умишљаја, односно геноцидне намере, и њеног утврђивања наводе се два начина на која се може утврдити: директним или индиректним путем.

Директно или непосредно утврђивање постојања геноцидне намере код извршиоца подразумева постојање доказа који су директни, односно представљају садржај у ком се јасно манифестује специфична намера да се потпуно или делимично уништи заштићена група. Пример директних доказа могу бити писани документи, признање оптуженог и сведочења из којих је евидентно постојање геноцидне намере. Међутим, као и што је очекивано, у пракси настаје проблем јер овакви докази нису чести, што произилази из мале вероватноће да ће извршилац оваког злочина за собом оставити било какве доказе који би непосредно указивали на њега као извршиоца, односно његову намеру.

Посебно присутан проблем у доказивању представља усмена наредба издата од надређеног да се изврши геноцид, јер се у таквим ситуацијама често користе шифре за издавање усмених наредби, и других смерница за поступање, где је шифровани језик могуће тумачити на више начина.

Посредни докази на основу којих се могуће извести закључак о постојању геноцидне намере идентификовани су пред Међународним судом за кривично гоњење особа одговорних за тешка кршења међународног хуманитарног права почињена на

територији бивше Југославије од 1991. године (Karović, Kompleksnost utvrđivanja genocidne pamjere, 2014). Односе се на следеће:

1. општи контекст;
2. извршење осталих кривичних дела систематски усмерених против исте групе;
3. број почињених злочина;
4. систематско усмеравање на цивиле због њиховог чланства заштићеној групи;
5. понављање деструктивних и дискриминативних дела;
6. ширина и распрострањеност извршених злочина;
7. општа политичка доктрина из које се може утврдити постојање геноцидне намере;
8. обим оствареног или покушног уништења;
9. методичност у планирању убијања;
10. систематичност убијања и уклањање лешева;
11. дискриминативни карактер дела (уништавање или напади на имовину, културне, верске објекте или друге симболе који припадају члановима групе);
12. дискриминативна намера оптуженог;
13. геноцидни план или политика.

7. Одређење појма злочин против човечности у међународним актима

Римски статут и статуту Међународног кривичног суда Трибунала за бившу Југославију и Руанду дају различите дефиниције о томе шта представља злочин против човечности (Chesterman, 2000).

Сва три аргумента наводе да одређени акти/злочини почињени под дефинисаним околностима представљају злочине против човечности. У статутима Међународног кривичног суда Југославије и Руанде релевантни акти су: убиство, истребљење, поробљавање, депортација, затварање, мучење, силовање, прогони на политичкој, расној и верској основи, као и друга нехумана дела. Поред ових аката, Римски статут укључује и злочин апартхјед и присилни нестанак особа.

Римски статут такође разликује врсте дела која су неопходна да се десе како би се уврстила у злочине против човечности. На пример, док релевантни чланци *ad hoc* трибунала користе термин „силовање“, Римски статут указује на „силовање, сексуално робство, присилну проституцију и трудноћу, присилну стерилизацију или било који други облик сексуалног насиља сличне тежине“.

Злочин против човечности захтева да се већ наведена дела одвијају под одређеним околностима. У Међународном кривичном суду за Југославију сматра се да је дело почињено „у оружаном сукобу, био он међународног или унутрашњег карактера, а да је усмерено против цивилног становништва“. Насупрот томе Међународни кривични суд за Руанду, злочином против човечности сматра сваки акт почињен као део систематског или распрострањеног напада на било које цивилно становништво на националној, верској, политичкој, етничкој или расној основи. Ова дефиниција је ближа дефиницији из Римског статута, који захтева да злочин против човечности буде почињен као део распрострањеног или систематског напада усмереног против сваког цивилног становништва.

Римски статут даље предвиђа да напад усмерен против било ког цивилног становништва значи понашање које укључује вишеструко почињена дела наведена у ставу 1.

7.1. Општи услови за постојање злочина против човечности

На основу анализе појма злочина против човечности дефинисаног у наведеним међународним актима, произилазе општи услови које је неопходно остварити како би се одређено дело означило злочином против човечности, и то:

- 1) да је злочин почињен у оружаном сукобу;
- 2) да је злочин извршен као део широко распрострањеног или систематског напада;
- 3) да је акт усмерен против сваког цивилног становништва;
- 4) да је акт учињен на дискриминаторним основама (Chesterman, 2000).

Злочин почињен у оружаном сукобу

Као што је већ наведено, услов статута Међународног кривичног суда Југославије је да злочин против човечности буде акт који је почињен у оружаном сукобу; овај услов се лако испуњава и то утврђивањем постојања оружаног сукоба.

Извршен као део широко распрострањеног или систематског напада

Овај услов је сложенији од претходног, стога је пожељно раздвојити и дефинисати четири елемента овог концепта: „раширени или системтски“ и „напад“, као и оно што се почело називати „политички“ и „нексус“ захтеви. „Широко распрострањено“ се односи а број жртава, док се „системтски“ односи на постојање политике или плана. Сврха ових

захтева је да се искључе изолована и насумична дела из категорије злочина против човечности; ови аргументи се налазе у записима релевантних чланака Међународног кривичног суда за Руанду и Римског статута.

„Напад“ - за разлику од статута Међународног кривичног суда за Југославију, Међународни кривични суд за Руанду другачије дефинише појам „напад“, који у том случају није повезан са оружаним конфликтима. У предмету Akayesu, Претресно веће МКСП смара да је напад могао да се дефинише као незаконити акт који је наведен у статуту МКСП-е, уз напомену да напад може бити ненасиљан по природи. У предмету Kayishewa, Претресно веће II сматрало је да је напад догађај који обухвата прописане злочине. Обе дефиниције су суштински циркуларне. Насупрот њима, Римски статут дефинише напад као понашања која укључују вишеструка забрањен дела.

„Политички услов“- да ли је напад широко распрострањен или системски, или обоје, релевантни акт или акти, он мора бити повезан са неким обликом политике. Не постоји никаква обавеза да та политика мора да потиче од централне владе; она може нити и политика неких организација или других приватних група. Овај захтев надаље условљава да изоловани и насумични акти не могу представљати злочине против човечности.

„Услов нексуса“ - речи „као део“ означавају потребу за повезивањем релевантног акта и распрострањеног и систематског напада. Члан 18. Нацрта Кодекса злочина предвиђа да се злочини против чвечности морају „подстицати или усмеравати од стране владе или било које организације или групе“.

Акт усмерен против сваког цивилног становништва

Сва три Статута који је помињу садрже овај услов. Он означава да жртве злочина против човечности морају бити цивили, што намеће питање о значењима термина „цивили“ и „популација“. Допунски протокол I (повезан са међународним оружанм сукобима) дефинише „цивила“ као особу која не припада оружаним снагама. Постоје расправе о томе да ли се полицијске снаге укључују у појам „оружаних снага“ јер неке државе предвиђају аутоматско укључивање полицијских снага у њихове оружане снаге током рата. „Цивилно становништво“ обухвата сва лица која су цивили.

Акт учињен на дискриминаторним основама

Укључивање синтагме „на националној, политичкој, етничкој, расној или верској основи“ у члану 3. МКСР поставља два питања која су важна за интерпретацију. Прво, да ли је то напад (схваћен као распрострањен или систематски) или појединачни акт који се мора извршити на дискриминаторној основи? Друго, да ли овај услов садржи неки додатни ментални елемент, који би захтевао дискриминаторне намере оптуженог? У том смислу, јасно је да је Претресно веће II сматрало потребним доказати неке дискриминаторне намере оптуженог да почини забрањени акт.

8. Одређење кривичног дела злочина против човечности у кривичном законодавству Србије

Кривично право Србије до ступања на снагу Кривичног законика није познавало злочине против човечности као посебну категорију деликата, бар не у смислу како се она данас схвата у савременом међународном кривичном праву, што не значи да дела која спадају у ову категорију међународних кривичних дела нису уопште била инкриминисана у кривичном законодавству Србије. Међутим, након доношења Римског статута, постоји обавеза (за земље које су га прихватиле) да у своје кривично законодавство унесу ово кривично дело, што је РС учинила у члану 371. КЗ.

Злочином против човечности сматра се предузимње следећих радњи, под условом да су оне предузете као део ширег или систематског напада упереног против било којег цивилног становништва, а то су:

- 1) убиства;
- 2) стављање становништва или једног његовог дела у такве животне услове који воде њиховом потпуном или делимичном истребљењу;
- 3) поробљавање, принудно пресељење, мучење;
- 4) силовање, принуђивање на проституцију, присиљавање на трудноћу или стерилисање ради промене етничког састава становништва;
- 5) прогањање на политичкој, верској, расној, националној, етничкој, културној, полној или каквој другој основи;
- 6) присилни нестанак, затварање или отмица лица без давања информација о томе како би им се ускратила правна заштита;
- 7) други слични нехумани поступци којима се намерно проузрокују тешке патње или озбиљно угрожава здравље.

Наглашено је и постојање субјективног елемента код овог кривичног дела, односно постојање намере да се проузрокује тешка душевна или телесна патња жртава или озбиљно угрожавање њиховог здравља, из чега произилази да је за ово кривично дело неопходан умишљај.

Централни елемент злочина против човечности јесте постојање ширег и систематског напада упереног на цивилно становништво, при чему се под ширим нападом подразумева напад против великог броја жртава на ширем подручју и који се врши у одређеном временском периоду, који траје извесно време, а систематски напад подразумева да је напад планиран и организован.

Прописана је казна зтвора од најмање пет година или затвор од тридесет до четрдесет година.

Организовање и подстицање на извршење злочина против човечности је посебно инкриминисано у члану 375.

8.1. Злочини против човечности: дистинктивне правне особине

Злочин против човечности спада у дела која испуњавају два услова, први се односи да својим постојањем вређају човечанство, док други да они имплицирају интересе целог човечанства. Када се почиње са истраживањем оваквог злочина, први корак треба да представља испитивање његовог развитка кроз законе. Члан 6. Нинбершке повеље дефинише ово дело као:

акти убиства, истребљења, поробљавања, депортације и друга нехумана дела против било којег цивилног становништва, пре или током рата, или прогона на политичкој, верској или расној основи извршених или у вези са било којим злочином унутар надлежности Међународног суда, без обзира да ли је у супротности са домаћим законодавством земље у којој се почини.

Лубан се усредредио на пет карактеристика члана 6, које карактеришу закон злочина против човечности, односно циљ му је био да развије и дефинише оне ставке које би се могле сматрати „заједничким законитостима“ злочина против човечности, односно једног скупа идеја које имају различите спецификације од стране различитих статута или различитих судских одлука.

„Заједничке законитости“ злочина против човечности су:

- I. злочини против човечности обично се врше над другим држављанима, као и странцима;
- II. злочини против човечности су међународни злочини;
- III. злочини против човечности су учињени од стране политички организованих група које раде за државу;
- IV. злочини против човечности се састоје од најтежих и гнусних аката насиља и прогона;
- V. злочини против човечности почињени су жртвама на основу њиховог чланства у популацији, пре него због њихових индивидуалних карактеристика (Luban, 2004).

Злочини против човечности обично се врше над другим држављанима, као и странцима. Прегледом законодавне историје члана 6, Шериф Басиони примећује да треба да се реши правни проблем који настаје из празнине у хуманитарном праву из 1945. године. У праву које је преовладало, категорија ратних злочина против цивилног становништва обухватала је само дела учињена против страног становништва, док су Нацисти овакве злочине починили над својим јеврејским држављанима и становништву из анексираних територија Аустрије. Ова идеја, очигледно је користила владама, које би онда могле употребити своје ресурсе за убијање сопственог народа, што је било предвиђено одговарајућим законима рата.

Ништа на законском језику не ограничава категорију злочина против човечности на овај начин (да могу бити смо над станим држављанима), а људска права која закон има за циљ да заштити примењују се са једнаком снагом у земљи и иностранству. Међутим, једина разлика јесте што злочин против човечности који су оружане снаге починиле у иностранству у исто време представља и ратни злочин; док „чисти случај овог злочина“, који у себе не укључује ратни злочин, су акти учињени против сопственог народа.

Злочини против човечности су међународни злочини. Члан 6. Нинбершке повеље ставља под међународно право злочине које је починила држава против сопствених становника, јер представљају нарушавање државног суверенитета, што је посебно наглашено делом текста „без обзира да ли крши домаће законодавство земље на којој је почињено“. Најдраматичнија је прва клаузула члана 6 (с) која криминализује убиства, истребљења, поробљавања, депортације и друга нехумана дела учињена пре, као и током

рата. У том смислу, ова клаузула криминализује нацистичка зверства над немачким Јеврејима пре 1939. године.

Злочини против човечности су почињени од стране политички организованих група које раде за државу. У Нинбершкој повељи овај став је представљен тиме да су злочини против човечности починили државни агенти. Члан 6 (с) захтева да се злочини против човечности изврше „при извршењу или у вези са злочинима против мира и ратним злочинима“ који могу бити почињени само од стране државних актера или високих цивила уплетених у политику. На овај начин, захтев за државном акцијом се претворио у шири елемент „раширеног или систематског напада“ који је повезан са државом или организационом политиком. Иако их чине појединци, они нису индивидуални злочини.

Злочини против човечности се састоје од најтежих и гнусних аката насиља и прогона. Члан 6 (с) Нирнбершке повеље разликује две врсте злочина против човечности. Прва група се састоји из убистава, истребљења, поробљавања, депортације и „других нехуманих“ дела, а критичари понекад користе скраћени појам „злочини врсте убиства“. Злочини убиства су они који имају додатну димензију која се односи на окрутност и варварство. На листу злочина из члана 6 (с) каснији закони додали су затвореништво приликом ког се крше основна правила међунродног права, мучења, принудни нестанак, сексуалне злочине над женама (укључујући силовање, сексуално робство, принудну проституцију, присилну трудноћу и принудну стерилизацију), а у Римском статуту додат је и злочин „апартхејда“; члан 6 (с) и сви следећи статуту додју категорију „других нехуманих дела“, од којих су неки примери: медицинско експериментисање, осакаћења, тешка пребијања, лишавање хране, стерилизације, скрнављење лешева, присилно скидње, присилно присуствовање злочинима који се врше над вољеним особама, други физички и психички напади. Сви наведени акти постављају ове злочине, својом тежином и ужасом, изван обичног криминала.

Друга врста злочина против човечности односи се на део члана 6 (с) – „злочини типа прогона“, односи се на прогоне на расној, верској или политичкој основи. У категорију прогона, Ратнер и Абрамс укључују: лишавање права на држављанство, на образовање и бављење одређеним професијама, учење и самовољне бракове; хапшење, заточеништво; премлаћивања, осакаћења и мучења; одузимање имовине; депортација у гето, робовски рад и истребљење. Неки од ових кривичних дела су, међутим, већ кривична

дела убиства (нпр, затварање, премлаћивање, осакаћења, мучења, депортације, робовски рад, истребљење). Елиминисање из ове категорије дела која спадају у категорију убиства створило би категорију „чистих“ прогона која се састоји од тешких групних прогона и дискриминација, заједно са увредама, као и присиљавања чланова група да носе препознатљиву одећу (као што су нацистичке злогласне жуте траке за Јевреје) или забрањивање употребе матерњег језика. Римски статут дефинише прогон као „намерно и озбиљно лишавање основних права супротно међународном праву, а основни разлог тог прогона је групни идентитет или колективитет“.

Злочини против човечности почињени су жртвама на основу њиховог чланства у популацији, пре него због њихових индивидуалних карактеристика. За разлику од прогона, члан 6 (с) Нирнбершке повеље не поставља захтев да је за почињење кривичних дела убиства потребна дискриминаторна намера, па према томе тужиоци неће морати да доказују дискриминаторну намеру учиниоца како би се осудили за злочине против човечности, типа убиства. Ипак, иако члан 6 (с) не намеће никакве дискриминаторне намере као захтев за злочине типа убиства, постоји захтев који се односи да таква дела морају бити извршена против „цивилног становништва“, односно услов који је обавезни елемент како МКСЈ, МКСР, тако и Римског статута.

Појам „цивилно становништво“ се може тумачити из два угла. Прво, уколико се анализира реч „цивилно“ у датом појму, долази се до закључка да се то односи на ограничење ових дела на цивиле, односно служи разликовању од злочина против човечности који се чине током војних сукоба против војника. Друго, уколико се анализира реч „становништво“, мисли се првенствено на разликовање злочина усмерених против становништва од злочина који су усмерени на појединачне жртве.

Из наведених елемената злочина против човечности произилази његово одређење као *међународног злочина које су починиле политички организоване групе, које самим тим делују под велом политике, а сам злочин се састоји од најоштријих и најгорих насилних аката и прогона, усмерених против жртава, првенствено због њихове припадности одређеној популацији или групи, а не због њихових појединачних карактеристика.*

9. Сличности и разлике између кривичног дела геноцида и кривичног дела злочина против човечности

У научној заједници постоје нека проблемска питања како око преклапања, тако и јаза између злочина против човечности и геноцида, што се односи на њихово дефинисање и спровођење у пракси од стране међународних и националних судова.

Увек треба да имамо на уму да се порекло злочина међународног хуманитарног права разликује од националних злочина. Међународни злочини углавном потичу из међународног обичајног права, а понекад и међународних уговора. Међутим, не представљају сви уговори израз обичајног права, посебно ако их нису усвојили или се њих не придржава већина цивилизованих нација. Тако, на пример, међународни злочини против човечности су „тек порасли“, док насупрот њима геноцид је одређен у Конвенцији о спречавању и кажњавању злочина геноцида из 1948. године, и са напором је постепени ратификован наредних педесет година и том приликом остао текстуално непромењен, а ипак интерпретативно флуидан. За разлику од националних кривичних закона, међународни злочини се не дају лако периодично преиспитивати и кодификовати, а све са циљем успостављања интегрисаног законског тела.

Злочин против човечности и геноцид су кривична дела која имају одређене сличности и тиме често долази до њиховог поистовећивања, што никако није оправдано. Неке од разлика ће бити наведене и објашњене у даљем тексту.

Прва разлика која се може навести односи се на *начин извршења дела и мету напада*, при чему злочини против човечности представљају акте који се чине као део систематског или широко распрострањеног напада на цивилно становништво. Насупрот томе, геноцид захтева да се дела (конкретно пет дела која су садржана у Конвенцији о геноциду) извршавају против четири већ поменуте групе, при чему је неопходно постојање геноцидне намере. Такође, геноцидни акти могу бити почињени над само неколико особа, односно не морају бити део распрострањене и систематске кампање против цивила.

Разлика је јавља и у погледу *заштитног објекта*. Док се у случају кривичног дела злочина против човечности ради о заштити индивидуалних добара, у случају кривичног дела геноцида објект кривичноправне заштите је егзистенција групе људи одређених кроз

припадност нацији, раси, вери или етничком порекли, односно објект заштите је опште, колективно, односно наиндивидуално добро.

Постојање геноцидне намере представља карактеристику која издваја геноцид од осталих међународних злочина (првенствено злочина против човечности и ратних злочина).

Генцид и злочин против човечности се често поистовећују са ратним злочином према цивилном становништву, међутим важна разлика у односу на ратни злочин према цивилном становништву јесте у томе што је *ирелевантно да ли се радња кривичних дела врши за време оружаних сукоба или у за време мира*.

Строго ограничена дефиниција појма геноцида из Конвенције, која наглашава термин „уништити“ уређена је тако превасходно да би искључила све осим физичког или биолошког уништавања групе – самим тим културно уништење није довољно. Такође, искључивање циљаних група, као што су жене, економске или социјалне класе или политичке групе, изазвало је фрустрацију код дела већине група која се баве људским правима. Међутим, није их у потпуности стишала чињеница да се жртве, које спадају у горе неведене групе, могу осветити путем кривичног гоњења злочина против човечности. Остали коментатори захвални су на томе што је геноцид, злочин који је у народу познат као „најгори од свих злочина“, дефинитивно тако ограничен, односно прецизно дефинисан и што на тај начин не губи своју застрашујућу одвраћајућу вредност, путем експанзивне апликације на сваку врсту масакра.

У сваком сличају, злочини против човечности су као „велики шатор“ постављен на терену, који преклапа ратне злочине и геноцид. Према Вилијаму Фенрику, који је био један од првих тужиоца у *ad hoc* судовима: „Баш као што геноцид осликава оно што је задсило Немачку током 1944. године, тако злочин против човечности се односи на догађаје који су се одвили на територији бивше Југославије“. Због велике обухватности, злочини против човечности подстакли су развој судске праксе Трибунала. Осим Хашког трибунала, злочин против човечности као кривично дело више не захтева везу са оружаним сукобом, већ обухвата дискриминаторна дела против много ширег спектра група него геноцид, а такође обухватају много више врста од наведених пет дела која се налазе у Конвенцији о геноциду.

10. Превенција извршења геноцида и злочина против човечности

Превенција представља скуп мера, радњи и поступака које имају за циљ да елиминирају услове који погодују настанку неких штетних догађаја. Од каквог су значаја такве мере и радње за злочине који се састоје од радњи масовног убијања или нарушавања, односно ускраћивања основних права или основних животних услова великом броју људи, произишле из чињенице да самим наступањем таквих злочина долази до неотклоњивих последица по човечанство.

Превенција је процес, баш као и сукоби који могу да доведу до геноцидног насиља. Често се не може рећи да је геноцид, или неко друго масовно убиство, спречен јер се никада са сигурношћу не може знати да ли је циљано насиље имало за циљ елиминацију етничке, верске или политичке групе, а што би настало да су изостале превентивне акције. Међутим, може се рећи да је нека комбинација међународних акција ублажила услове који погодују настанку геноцида или злочина против човечности.

Бауер предлаже и објашњава осам ставки које се односе на превенцију оваквих злочина (Бауер, 2009):

- I. Прву представљају научне, квантитативне и квалитативне анализе које ће проценити ризике будућих масовних злочина, које треба да буду доступне доносиоцима одлука. Такве анализе већ постоје, али како би биле корисне потребно је да буду стално надограђиване.
- II. У земљама где постоји слободна или релативно слободна медијска култура треба да се спроведе „буђење јавног мишљења“, како би се тиме утицало на владе да заузму став о спречавању масовних злочина која се одвијају или ће се догодити уколико бар делимична превенција не успе.
- III. Следеће што треба спровести, јесте едукација јавних службеника у демократским и полудемократским државама како би се упознали са ризиком које доносе масовна зверства и геноцидне претње за свакога у међусобно повезаним друштвима која све више зависе једна од других.
- IV. Даље предлаже, коришћење машинерије Уједињених нација, као и рад признатих регионалних организација од стране УН, као што су ОАС (Организација америчких држава), ОАУ (Организација афричке уније), АСЕАН (Асоцијација нација југоисточне Азије), ЕУ, како њиховим утицајем на Савет безбедности УН, тако и њиховим самосталним радом у превенцији геноцида.

- V. Да се успостави Светски Хуманитарни Фонд, којег треба да одликује спремност у сваком тренутку, а основни задатак би му био спашавање људи од глади и болести које настају током насилних сукоба и геноцидних претњи.
- VI. Регулисање односа између међусобно сукобљених невладиних организација, како би се створио одржив, мање-више уједињен Фронт невладиних организација, који би својим радом могао да утиче на Савет безбедности УН и регионалне организације.
- VII. Препорука да се створе регионалне групе влада које превазилазе границе сукобљених идеологија и политичких приступа, како би се спречила масовна убиства на свакој тачки планете; проширити ову иницијативу на регионе – југоисточну Азију, јужну Азију, Медитеран, Африку, Европу, Северну Америку; покушати да се тако организоване владе у датим регионима придруже главом лобију у УН који се бави певенцијом геноцида, не само од стране неких невладиних организација и појединаца, већ и од стране влада.
- VIII. Препорука да се користе сва доступна дипломатска средства којима би се вршило константно ангажовање великих сила, као и група оних мањих, а том приликом би им се вршило и презентовање о опасностима које би могле настати услед „њиховог жмурања“ на геноцидне претње. Такви дипломатски кораци морају бити засновани на пажљивој анализи реалних економских, политичких и војних интереса који су укључени у сваку ситуацију, а такође потребно је да се узме у обзир и унутрашњи стрес и проблеми у друштву.

Ted Robert Gurr, још један у низу аутора, који да је смернице за спречавање и ублажавање (Gurr, 2009):

- I. Вишестрани ангажман у потенцијално геноцидним ситуацијама је веродостојнији од једностране акције. Он наводи да Савет безбедности Уједињених нација није једини извор легитимитета; већ, као што је и претходно наведени аутор Вауер нагласио, постоје и регионалне организације које такође имају кредибилитет и капацитет у њиховим сферама утицаја.
- II. Потребни су брзи и благовремени дипломатски и политички одговори на неповољне промене режима и почетак унутрашњих ратова. Брзи одговори могу бити чак и ефикаснији од мултилатералних у провери ескалације геноцида.
- III. Такође, сличност у предлозима с претходним аутором јесте мишљење да је за ефикасно ангажовање неопходна интегрисана стратегија која покрива политичке, економске и војне интересе, као и да невладине организације представљају значајан фктор.
- IV. Даље наводи да је потребан политички ангажман са свих страна у сукобу.
- V. Такође наводи да би планирање војне интервенције требало да буде део превентивног одговора, а не последње одредиште. Међутим, неки

међународни актери одбацују став о војној интервенцији у унутрашњим пословима других земаља, чак и у геноцидним ситуацијама.

- VI. Гитт наводи да је потребан и дугорочни међународни ангажман, прво како би се натерали „кандидати“ да у преговорима дођу до коначне одлуке, а такође и да би се пружиле безбедносне гаранције, политичка подршка и економска помоћ.

Слика 2. Призор који шаље снажну поруку - прекините геноцид одмах!

Извор: <https://ocfordarfur.wordpress.com/2008/09/15/end-genocide-now-photograph/>

На крају поставља се питање: Која стратегија или начин превенције, од стране ког субјекта, где, када и зашто би била најефикаснија?

Одговор на овакво питање не би могли дати ни научници ни практичари, који поседују знања о оваквој врсти злочина. Многи од њих тврде да су неопходна упоредна, политички релевантна истраживања како би се говорило о овом виталном питању.

На пример, могло би се почети са утврђеним сазнањима о предусловима геноцидног насиља. Насилни политички сукоби или насилно свргавање постојеће владе, или и једно и друго, су скоро неизбежно претходили епизодама геноцидног насиља.

Такође, од великог је значај чланак Барбаре Харф о „Процени глобалних ризика у 2009. Години“ где се користе објективни подаци за идентификацију земаља које су у средњем до високом ризику од геноцидног насиља у блиској будућности. Међу њима је и низ земаља чија је политичка стабилност од великог интереса за међународне односе као што су: Судан, Бурма, Сомалија, Иран, Зимбабве, Руанда, Ангола, Етиопија и Пакистан (Harff, 2009). Потребно је пажљиво испитивање прошлих, садашњих и будућих међународних политика према свакој од ових земаља, са проценом да ли и како различити начини ангажовања ублажавају оружани сукоб и мењају потенцијал за настанак геноцидног насиља.

11. Закључак

Опсег геноцида, као и злочина против човечности у двадесетом веку је био запањујући. Као што је већ наведено у тексту, ова два злочина нису нова појава у људској историји, међутим оно што је ново јесте управо обим у ком су је остварили: за мање од сто година донели су жртву од око 60 милиона људских живота.

Турска је уништила животе милион или чак више Армена; Нацистичка Немачка је проузроковала смрт шест милиона Јевреја, при чему се често заборавља да је њихов „пројекат“ обухватао и масовна убиства других група (Роми, Срби) тако да укупан број жртава износи око 16 милиона; у Камбоџи дошло је до смрти три милиона особа; а такође постоји још примера страдања. Наведене бројке указују на масовност проблема геноцида, с обзиром да су сваки људски живот и свака група јединствени и непроценљиви.

Геноцид двадесетог века карактерише огроман број жртава, разноврсни облици у којима се јавља, порив за потпуним уништењем читавих група, сложена технологија која олакшава масовну смрт (концентрациони логори). Жртве су убијане због тога ко су, односно којој групи припадају, јер у очима „јачих група“ не заслужују да живе. Према томе они их сврставају у категорије: Роми, Јевреји, Словени, Армени, Бенгалци; хришћани, муслимани; особе коју се црне, беле, жуте расе... У нашем добу постоји мало група које могу са сигурношћу тврдити да неће баш оне постати следећа мета ових злочина, јер чак и најмоћније силе могу доспети у сукоб који се може звршити геноцидом или злочинима против човечности, у којем уништавају једни друге, као и највећу вредност међународне заједнице – човечност, чиме могу довести у питање и опстанак целог човечанства.

Пошто нико није у стању да утиче на ове злочине кад се већ десе, јер самим тим наступају и неотклоњиве последице, односно нико није у стању да поврати живот милиона људи или изгубљене културе, велики значај се придаје превенцији, односно отклањању услова који погодују њиховом настанку.

Разлога за спокојство нема ни када су у питању садашњост и будућности људског рода. Стога треба обратити пажњу на опомене разних научника или учених људи, међу којима је :„Човечанство мора ставити тачку на рат, или ће рат ставити тачку на човечанство!“ – Џон Ф. Кенеди

12. Литература

- Bauer, Y. (2009). Genocide Prevention in Historical Perspective. *Politorbis*, 25-32.
- Chalk, F., & Jonassohn, K. (1990). *The History and Sociology of Genocide: Analyses and Case Studies*. New Haven: Yale University Press.
- Chesterman, S. (2000). AN ALTOGETHER DIFFERENT ORDER: DEFINING THE ELEMENTS OF CRIMES AGAINST HUMANITY. *Duke Journal of Comparative & International Law*, 307-343.
- Đurić, V., & Jovašević, D. (2003). *Međunarodno krivično pravo*. Beograd: Nomos.
- Fein, H. (1993). *Genocide: A Sociological Perspective*. London: Sage Publication.
- Gurr, T. R. (2009). Options for the Prevention and Mitigation of Genocide: Strategies and Examples for Policy-Makers. *Politorbis*, 47-50.
- Harff, B. (2009). Assessing Country Risks of Genocide and Politicide in 2009. *Politorbis*, 71-78.
- Jovašević, D. (2013). Međunarodno krivično delo pojam, elementi i vrste. *Zbornik Instituta za kriminološka i sociološka istraživanja u Beogradu*, стр. 73-94.
- Karović, S. (2012). Odnos između genocida i zločina protiv čovečnosti. *Civitas*, 88-99.
- Karović, S. (2014). Kompleksnost utvrđivanja genocidne namjere. *Zbornik radova Pravnog fakulteta u Splitu*, стр. 119-130.
- Konvencija o sprečavanju i kažnjavanju zločina genocida (1948), *Generalna skupština UN*. Preuzeto: <http://www.bgcentar.org.rs>
- Lemkin, R. (1944). *Axis Rule in Occupied Europe: Law of Occupation. Analysis of Government. Proposals for Redress*. Washington: Carnegie Endowment for International Peace.
- Luban, D. (2004). A Theory of Crimes Against Humanity. *The Yale Journal of International Law*, 85-167.
- Smith, R. W. (1987). HUMAN DESTRUCTIVENESS AND POLITICS: THE TWENTIETH CENTURY AS AN AGE OF GENOCIDE. Y I. Wallimann, & M. N. Dobkowski, *Genocide and the Modern Age* (стр. 21-39). Westport: Greenwood Press.
- Stanton, G. (1998). The Eight Stages of Genocide. *Yale Genocide Studies Paper GS-01*.
- Wald, P. M. (2007). Genocide and Crimes Against Humanity. *Washington University Global Studies Law Review*, 621-633.

Кривични законик (2005), ("Службени гласник РС", бр. 85/2005, 88/2005, 107/2005, 72/2009, 111/2009, 121/2012, 104/2013, 108/2014, 94/2016, 35/2019).